

Bydgoszcz, październik 2016r.

Dr hab. Grażyna Sawicka, prof. nadzw.

Wydział Humanistyczny

Katedra Dziennikarstwa,

Nowych Mediów i Komunikacji Społecznej

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

ul. Karola Chodkiewicza 30

85-064 Bydgoszcz

Recenzja rozprawy doktorskiej

magister Justyny Mazepus

pt.: *Fonetyka artykulacyjna, akustyczna i audytywna
a zaburzenia mowy dziecka*

napisanej pod kierunkiem

dr hab. Anny Krupskiej-Perek, prof. nadzw.

z Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi

1. Podstawa formalna opracowania recenzji

Podstawę formalną opracowania recenzji stanowi uchwała Rady Wydziału Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi oraz zlecenie Dziekana Wydziału, Pana prof. zw. dra hab. Hieronima Bartela z lipca 2016 roku na wykonanie recenzji.

2. Przedmiot i zawartość rozprawy

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska mgr Justyny Mazepus zatytułowana: "Fonetyka artykulacyjna, akustyczna i audytywna polszczyzny, a zaburzenia mowy dziecka". Praca ta ma charakter teoretyczno-badawczy, na jej

strukturę składa się *Wprowadzenie* oraz 7 rozdziałów głównych, zgromadzona bardzo bogata literatura – w ilości 219 pozycji bibliograficznych, w której Doktorantka umieściła również swoje 2 autorskie pozycje naukowe. Wywołała Ona w rozprawie ważny społecznie problem, dotyczący procesu mówienia i słyszenia wśród dzieci przedszkolnych, które są najbardziej zagrożone, z uwagi na ich długie przebywanie poza rodzinnym domem i atmosferą. Zdaniem Autorki pracy w placówkach wychowawczych, takich jak przedszkola czy żłobki – przebywanie wśród rówieśników, mających podobne – jeszcze nie do końca wykształcone kompetencje językowe – nie sprzyja przyswajaniu poprawnego języka ojczystego.

Pracę otwiera *Wprowadzenie*, w którym doktorantka omawia cel i przedmiot swoich badań, opierając się na własnych doświadczeniach, dotyczących diagnozy logopedycznej i szeroko zakrojonych skutecznych działań terapeutycznych. Prezentuje w niej metody stosowane w terapii logopedycznej, skupiając się na istocie mowy, słyszenia i komunikacji, które traktuje jako podstawę wiedzy logopedycznej, odwołując się do klasyków – w tym Profesorów – Jana Baudouina de Courtenay, Marca Spitzera, Elżbiety Marii Minczakiewicz i Leona Kaczmarka.

Zaproponowany przez Autorkę układ części/rozdziałów rozprawy prezentuje się następująco:

W **części I** – Autorka rozprawy odpowiada na pytanie – Czym jest mowa? oraz omawia proces mówienia i słyszenia jako podstawowej aktywności komunikacyjnej. Na treść tej części/rozdziału składają się: omówienie pojęcia mowy w różnych ujęciach teoretycznych, analizy zakłóceń mowy, wnikliwe omówienie etapów rozwoju mowy dziecka i klasyfikacja zaburzeń oraz wad wymowy. (ss. 22-75) Szczególnie istotne jest tu omówienie pojęcia mowy – w rozmaitych ujęciach teoretycznych. Wykorzystuje Ona bogatą literaturę dotyczącą problematyki mowy i języka w psycholingwistyce i socjolingwistyce, skupia się również na patologii mowy.

Część II zawiera charakterystykę fonetyki i zakresu jej oddziaływania, prezentując podstawowe pojęcia tego obszaru językoznawstwa, to znaczy: głoski, sylaby, fonemy, kinemy i akusmy. (ss.76-88) Uważam, że część ta z powodzeniem mogłaby zostać włączona w strukturę **części I** (z uwagi na jej skrótowy charakter).

Fonetyka artykulacyjna – omawiana w **III części** rozprawy dotyczy zagadnień: charakterystyki głosek pod względem ich realizacji, w procesie nabywania umiejętności artykulacyjnych w okresie tzw. swoistej mowy dziecięcej¹ oraz artykulacyjną charakterystykę najtrudniejszych w realizacji głosek. (ss. 89-126).

Część IV, poświęcona fonetyce akustycznej opisuje podstawowe pojęcia akustyki, tzn. specyfikę głosek – dźwięcznych i bezdźwięcznych oraz prozodii, w której definiuje się akustyczne cechy mowy oraz zagadnienie percepcji mowy. (ss.127-164)

Istotne elementy: proces przekształcania informacji i myślenie językowe – będące przedmiotem omówienia w **części V**, są przynależne fonetyce audytywnej, dotyczącej wrażeń słuchowych, to znaczy – oddziaływania sygnałów mowy oraz fonetyce wizualnej, skupiającej się na widocznych ruchach narządów mowy. Kwestia myślenia językowego u dzieci, omówiona została bardzo wnikliwie na podstawie prac Jana Baudouina de Courtenay. (ss.165-180)

Część VI rozprawy liczy 12 stron zawartych w jednym rozdziale, w którym Autorka wykazuje „zależności między sposobem realizowania głosek a ich odbiorem”. (ss.181-194) W podrozdziale 6.1. zajmuje się funkcjonowaniem fonetyk: artykulacyjnej, akustycznej i audytywnej w języku potocznym. Jednak sądzę, że podrozdział ten powinien wejść w obszar głównego rozdziału, bowiem jego wydzielenie w tak krótkim podrozdziale nie ma racji bytu.

Ostatnia – **VII Część** ma charakter badawczy i jest równocześnie częścią najbardziej rozbudowaną w przedstawionej rozprawie, prezentującą w niej wyniki badań własnych Autorki – przeprowadzonych ćwiczeń: na materiale

¹ Temat ten zgłębiali m.in. Jan Baudouin de Courtenay, Maria Zarębina, Leon Kaczmarek. Wyrażam także nadzieję, że moje skromne dokonania w zakresie opisanego rozwoju mowy dziecka w latach 80. i 90. XX wieku, także przekazały ważne przesłanie – były to m.in. prace: *Nazwy własne w mowie dziecka /w:/ Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*, pod red. E. Homy, Szczecin 1988, s.143-151; // *“Sklepówka”, “czyściowiec” i “pan prasowanka” – o nominacji rzeczownikowej w mowie dzieci przedszkolnych /w:/ Z warsztatu badawczego humanistyki. Materiały I Sympozjum Młodych Pracowników Nauki Wydziału Humanistycznego (Uniwersytet Szczeciński, 8 - 10 maja 1991)*, pod red. R. Cieślaka, E. Tierling i P. Urbańskiego, Szczecin 1993, s. 165 - 177. *Z badań nad systemem fonologicznym dzieci w wieku od 0 do 4 lat, /w:/ Szczecińskie Prace Polonistyczne nr 2, Prace IFP nr 14, Szczecin 1989, s. 83-102; // Definiowanie znaczeń nominatów przez dzieci w wieku przedszkolnym, “Poradnik Językowy” 1993, z. 8, s. 456 – 463; // Badanie języka dziecka w interakcji – propozycja metodologiczna /w:/ *Studia Pragmalingwistyczne 5. Mowa i język w perspektywie dydaktycznej, logopedycznej i rozwojowej*, pod red. Józefa Porayskiego-Pomsty, Warszawa 2008, s. 131-143.*

głoskowym, sylabowym, wyrazowym, zdaniowym i celów ich kształcenia, wykorzystując autorskie teksty terapeutyczne w profilaktycznej pracy z dziećmi. (ss.195-288)

W zakończeniu rozprawy Autorka podsumowuje rozważania teoretyczne oraz wyniki działań terapeutycznych, zwracając szczególną uwagę na znaczenie fonetyki artykulacyjnej, „od której to całkowicie zależy wyrazistość językowej aktywności społecznej.” (op. cit. s.291) Jednocześnie podkreśla, jak ważną rolę w rozwoju mowy dziecka odgrywa jego środowisko, a zwłaszcza rodzina, która jest generatorem rozwoju dziecka w każdym aspekcie, zwłaszcza zaś szczególnego charakteru opieki nad dzieckiem, dotyczącym jego rozwoju językowego.(s.293)

Autorka skrupulatnie wykorzystuje materiały ze 130 prac naukowych, dotyczących tematyki Jej rozprawy, co świadczy o tym, że zapoznała się Ona z tymi publikacjami i materiałami, i wykorzystywała je w interpretacji materiału empirycznego. Zwracam więc uwagę na dużą rzetelność Autorki, zarówno w opracowaniu zagadnień merytorycznych, jak też materiału językowego.

3. Omówienie merytorycznej strony rozprawy i ocena doboru tematu i postawionych w niej celów

W rozprawie magister Justyny Mazepus urzekła mnie jej niezwykła staranność w opracowaniu siedmiu części/rozdziałów.

We *Wprowadzeniu* wskazuje Ona cel swojej rozprawy, czyli „*ukazanie związku między językoznawczym uporządkowaniem podstawowych zagadnień z dziedziny fonetyki, a logopedią, będącą nauką o kształtowaniu, doskonaleniu, utrwalaniu i korygowaniu mowy, na prymarnym, a więc kluczowym etapie jej rozwoju.*” (ss. 4-5) Autorce zależy na usystematyzowaniu wiedzy dotyczącej *fonetyki i logopedii*, które, jak twierdzi, są wobec siebie komplementarne. (*ibidem.*)

We *Wstępie teoretycznym* doktorantka omówiła metody, techniki i narzędzia badawcze w działaniach logopedycznych. Omawia także i analizuje wiele definicji *metod, technik i działań*, pomieszczonych w różnych źródłach. (s.10) Wykorzystuje również prace autorstwa Stanisława Grabiasa w zakresie zaburzeń mowy i Tadeusza Pilcha, który bada narzędzia, takie jak: „skale, testy, ankiety,

kwestionariusze, karty badań czy też programy komputerowe.”² (s.11) W tekst rozprawy wplata ona także teorię Noama Chomsky’ego, twórcy lingwistyki kognitywnej i gramatyki transformacyjno-generatywnej, bowiem Jego prace dotyczą znajomości systemu językowego.

Zgromadzona przez Autorkę literatura przedmiotu, szczegółowo prezentuje kluczowe dla rozprawy pojęcia z dziedziny fonetyki, takie jak: *głoska, sylaba, fonem* zwracając szczególną uwagę na znaczenie i edukacyjną rolę sylaby, fonemu i fonemów³ w szczególności ich kluczowej roli w tworzeniu języka. Celem Autorki było tu „ukazanie fonetyki i jej ścisłego powiązania z praktycznym, rzeczywistym aktem międzyludzkiej komunikacji”, (s.13) opisując wszystkie zniekształcane przez dzieci głoski. (s.14)

W rozwoju mowy dziecka Justyna Mazepus omawia kwestie dotyczące kształtowania i utrwalania umiejętności werbalnych, posilkując się pracami klasyków – Jeana Piageta, Leona Kaczmarska, Idy Kurcz. Materiał ich prac jest reprezentatywny, toteż mógł stanowić podstawę opisu i interpretacji materiału językowego.

Bardzo istotnym obszarem w recenzowanej rozprawie są przeprowadzone przez Autorkę badania przesiewowe – pozwalające na stwierdzenie stanu mowy dziecka, czyli stopnia zaawansowania, zwracające szczególną uwagę na „jakość artykułowanych i ilość nieartykułowanych głosek.” Grupę badawczą, tworzą dzieci w wieku od 3 do 6 lat, zatem 4 grupy wiekowe, co pozwoliło na zbadanie ich poziomu kompetencji językowej, która ma charakter progresywny.

Autorka zauważa, że niektórych rodziców niepokoi fakt, że dzieci w tym wieku (mowa o 4-5 i 6-latkach), nie potrafiąc wyartykułować poprawnej formy językowej, sięgają do znanej sobie wiedzy językowej, posilkując się omówieniem desygnatu z podaniem jego elementów. Autorka twierdzi, że dziecko z pewnością wie, „jakie określenie zostało przypisane temu desygnatowi, gdyż widzi je każdego dnia”, jednak łatwiej jest mu opisywać – „do czego służy ta rzecz, gdzie się znajduje, bądź w przypadku młodszych dzieci, jakie [owo urządzenie] wydaje dźwięki.” (s.51)

² STANISŁAW GRABIAS, *Mowa i jej zaburzenia. Audiofonologia* 1997; 10: 9-36, *ibidem*, s. 11.

³ W: Justyna Mazepus 2016, *Wstęp teoretyczny*, s. 13.

Waldemar Tłokiński uważa, że dziecko siedmioletnie nie powinno już mieć problemu w realizacji mowy, bowiem przekroczywszy próg szkoły, nie powinno już mieć żadnych problemów językowych i artykulacyjnych, gdyż w okresie szkolnym wykształca się u człowieka zaprogramowana dydaktycznie świadomość metajęzykowa”, która pozwala na teoretyczne zapoznanie się z językiem. Autorka trafnie stwierdza, że problem właściwej artykulacji dzieci w tym wieku, ma kluczowe znaczenie w rozwoju dziecka w tym okresie wiekowym, stąd ważne jest, aby w przypadku tych zaburzeń poddać dziecko terapii.

Wartość rozprawy ogromnie wzbogacają empirycznie zaprogramowane „Autorskie teksty terapeutyczne wykorzystywane w profilaktycznej pracy z dziećmi” (ss.213-286), które pozwoliły autorce na przeprowadzenie szeroko zakrojonych badań. Justyna Mazepus stworzyła tu imponujący korpus tychże tekstów. W każdym takim tekście zamieściła historyjkę, wyszczególniła cele artykulacyjne i akustyczne, także audytywne oraz opisała zastosowane przez siebie metody, które pozwoliły Jej na przeprowadzenie unikatowych badań w grupie dzieci przedszkolnych. Bogactwo tych tekstów pokazuje, jak dużą pracę włożyła Autorka w ich opracowanie. Zamieściła Ona w pracy 3 korpusy takich tekstów, których celem było usprawnienie artykulacji głosek badanych dzieci. Pierwszy z korpusów nawiązuje do świata przyrody i zwierząt i zawiera 16 historyjek, drugi skupia się na przemienności pór roku i na ogólnym treningu umiejętności językowych. W trzecim korpusie dzieci mają do czynienia z wierszykami i krótkimi rymowankami, które pozwolą na opanowanie i utrwalenie poprawnej wymowy. Każdy z korpusów zawierających te teksty ma na celu usprawnienie mowy dzieci, mających problemy logopedyczne.

Badania Justyny Mazepus uważam za unikatowe i bardzo ważne ze względu na to, jaką rolę pełni język, którą zawsze jest funkcja komunikacyjna. Dotyczy to szczególnie grupy dzieci z problemami logopedycznymi, które trzeba jak najwcześniej objąć opieką logopedyczną, tak, aby dziecko takie nie zostało zaniedbane językowo. Praca Autorki pełni tu niezwykle istotną rolę społeczną, wpisując się w poczet bogatej literatury przedmiotu, dotyczącej logopedii i jej funkcji.

4. Konkluzja recenzentki

Biorąc powyższe pod uwagę stwierdzam, że recenzowana przeze mnie rozprawa doktorska autorstwa magister Justyny Mazepus pt.: "Fonetyka artykulacyjna, akustyczna i audytywna a zaburzenia mowy dziecka" spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, określone w Ustawie z dnia 14.03.2003 roku "O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki" (Dz.U. Nr 65, poz. 595) oraz Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 15.01.2004 roku (Dz.U. Nr 15, poz. 128). W związku z tym stawiam wniosek o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Wnioskuje także o wyróżnienie przedstawionej mi rozprawy oraz o opublikowanie materiału części empirycznej, w celu udostępnienia wyników badań Autorki szerszemu gronu specjalistów.

Prof. nadzw. dr hab. Grażyna Sawicka